

ПИСМЕНА И ГОВОРНА КУЛТУРА НА ЦАР БОРИС III НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Д-р Костадин Иванов

Предметът на анализ на настоящата публикация не е попадал във фокуса на общественото внимание и не е провокирал изследователски интерес. Очевидно днешното българско общество и съвременната хуманитаристика приемат за даденост един български владетел като цар Борис III (1894-1943) да използва безпроблемно писмено и говоримо българския език. Подобна нагласа изглежда логична, още повече че царят се самоопределя като българин и дори често парадира с българското си самосъзнание. Каква е обективната истина разкрива въвеждането в научно обръщение на нови документи. Установяването на културно-образователния статус на царя на неговия „роден“ език има многоаспектно значение и очертава по-релефно профила на владетеля, който е държавен глава на Царство България в продължение на 25 години, като през последните осем от тях, установява личен авторитарен режим.

Редица обективни и субективни фактори превръщат научаването на български език в истинско предизвикателство за княз Борис Търновски в неговите ранни години. В семейството му почти не се говори официалния език на Княжество България. Българският език почти напълно отсъства от ежедневната комуникация на неговите родители, които произхождат от кралски и аристократични фамилии от Западна Европа. Баща му княз Фердинанд I (1861-1948) е потомък на френските кралски династии Орлеани и Бурбони и германската благородническа фамилия Сакс-Кобург-Гота, а майка му Мария-Луиза Бурбон-Пармска (1870-1899) е италианска принцеса. Произходът на Борис подсказва, че българският език не е негов майчин език.

Княз Фердинанд I (от 1908 г. цар) не проявява особен интерес към българския език и не може да служи за пример на своя наследник. Царят-отец научава разговорен български език, но отказва да положи каквито и да било усилия, за да придобие знания по българска граматика и литература¹. Той предпочита да говори с четирите си деца на френски език. Използва български език единствено, когато ги ругае!

До петата си година, когато загубва своята майка, Борис не може да разчита на подкрепа и насърчение от нея, защото тя изпитва сериозни затруднения в научаването на български език. Нейният учител – изявеният български интелектуалец Добри Ганчев, е неудовлетворен от бавния напредък и липсата на достатъчно старание на своята височайша възпитаничка: „Княгиня Мария-Луиза усвоява българската реч не особено леко, мъчно ѝ се отдава всичко. Пък и труд малко полага. Царските особи не

¹ Ганчев, Д. Спомени за княжеското време. С., 1983, с. 24.

обичат с труд нищо да печелят, нито хляба си, нито познанията си. Всичко трябва да им иде леко, без да полагат от своя страна усилия”².

Младият Борис е лишен от възможността да научи писмено и говоримо български език в общообразователното училище. Престолонаследникът не посещава класната стая и няма непосредствен контакт с българските си връстници. Той е частен ученик и е обучаван индивидуално в двореца от учители от Военното училище и Първа мъжка гимназия в София - най-реномираното средно учебно заведение в тогавашна България. Цялото му обучение и възпитание е съобразено с учебните програми в българската образователна система.

Въпреки че е български възпитаник, до края на дните си цар Борис III говори най-често на френски език³, който научава в ранна детска възраст. Комуникацията в семейната среда и с чуждестранните чиновници в двореца му помага да научи немски език. В дворцова обстановка, при общуване с царица Йоанна Савойска (1907-2000), той използва и български език, но когато е разгневен и... псува на него⁴!

Нивото на говорна култура на цар Борис III може да се установи от някои негови публични прояви. Една от тях е речта му през 1938 г., която произнася по повод 20-годишнината от възкачването му на българския престол. От двеминутния видеоклип в интернет⁵ се чува глас на човек, който чете добре на български език, но с отчетлив акцент. Царят допуска правоговорни грешки на отделни думи вследствие на неправилно поставяне на ударението, които произтичат от неговата склонност да употребява много народни поговорки, разговорни изрази и диалектни думи.

Цар Борис III е усвоил говоримо българския език и е придобил четивна грамотност по него. Равнището на правописа му проличава от собственоръчно написано и подписано от него писмо на български език, което се съхранява в Централния държавен архив /ЦДА/⁶ в София. За съществуването на писмото научих през студентските си години, от дискусия с проф. Величко Георгиев, проведена по време на семинарно занятие по нова българска история в Историческия факултет при Софийския университет /СУ/ „Св. Климент Охридски”. Писмото е с дата 6 януари 1938 г. и е адресирано до бившия царски адютант Иван Багрянов.

Писмото носи неподражаемия почерк на цар Борис III. Монархът използва псевдоним за адресата – негов любим маниер за назоваване на български и чуждестранни политици. Извън дворцовия етикет, той използва обръщението „ти”, с което удостоява единствено Ив. Багрянов от всички представители на българския политически елит⁷. Израз на благосклонното му отношение към близкия приятел и неговата съпруга са направените им скромни подаръци, някои от които царят купува при пребиваването си в Лондон през януари 1936 г. Писмото вади найе природонаучната страст на владетеля, който със задоволство споделя за последните резултати от проучванията си върху тревистото растение Майорана. Царят с ирония коментира една любопитна новина, която е сред водещите за българската преса в

² Пак там, с. 119.

³ Груев, С. Корона от тръни. С., 1991, с. 299.

⁴ Пак там, с. 273.

⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=RAcv83yPRD0>

⁶ Централен държавен архив /ЦДА/ – София, ф. 389 К, оп. 1, а. е. 16, л. 1-2.

⁷ Даскалов, Д. Цар Борис III – познатият и непознатият. С., 2001, с. 215.

началото на 1938 г.⁸ Става дума за премеждията на румънския престолонаследник Михай с кораба „Регина Мария” край Българското Черноморско крайбрежие. В края на писмото царят поздравява Ив. Багрянов с християнския празник Богоявление (6 януари) и му отправя благопожелание за неговия имен ден (Ивановден), който се празнува на 7 януари.

Както читателят може да прочете в приложението, в деветте изречения, написани от царската ръка, могат да се открият правописни, пунктуационни и синтактични грешки. Царят борави произволно с главна и малка буква, вкл. за имена на географски обекти (изр. 3, 4 и 7); не поставя правилно препинателни знаци - особено малко тире и запетая (изр. 1 и 2); допуска правописни грешки (изр. 4); изпуска предлози (изр. 7); неправилно съгласува части в изречението (изр. 7) и т.н.

Цар Борис III не е успял да изучи напълно граматичните правила на българския език, въпреки че обучението му в индивидуална форма предполага по-голяма усвояемост на знанията. Неговите трудности започват в основното образование и първоначално произтичат от липсата на системно обучение. Предпоставка за преодоляване на този проблем е създаването на дворцово гимназиално училище, чието предназначение е да предостави средно образование на царските деца.

В края на октомври 1908 г. Борис прекрачва в гимназиалния етап. Учителят по български език Юрдан Трифонов бързо установява, че не само Борис, но и брат му Кирил „малко знаят граматика”⁹. До същия извод достига директорът на училището и преподавател по руски език Станимир Станимиров, който в резултат на личните си наблюдения констатира, че „князете не умеят да пишат правилно по български език”¹⁰. Двамата изпитват затруднения и с четенето¹¹. В течение на учебната година престолонаследникът не отбелязва особен напредък. Остават проблемите с граматиката и четенето, което е „доста слабичко”¹². Учебният процес се затруднява от липсата на интерес и инициативност на Борис, които проличават от неговия отказ да прочете препоръчаната му литература по български език за лятната ваканция през 1909 г.¹³ В началото на февруари 1910 г. учителите отново са принудени да признаят, че Борис продължава да е слаб по българска граматика¹⁴. Сериозни трудности той изпитва в усвояването на гръцката и руската граматика. Въпреки всички пропуски, на 2 януари 1912 г. младият княз завършва гимназиалното си обучение с оценка „отличен” по всички изучавани предмети и получава диплома за средно образование, без полагане на държавен зрелостен изпит¹⁵.

Няма съмнение, че учителят Ю. Трифонов е изпълнил своите задължения, но ученикът с неговите аристократични навици и пословична инертност не е бил усърден и волевите му качества не са били достатъчни за писменото овладяване на трудния „роден” език. Слаба е била и мотивацията му. Престолонаследникът си е давал сметка, че услужливите чиновници в двореца с готовност ще претворят мислите му върху белия

⁸ в. Зора, бр. 5 559-5 560, 6-9 януари 1938 год., с. 1.

⁹ Станимиров, С. Дневник за образованието на цар Борис III и принц Кирил. С., 2002, с. 39.

¹⁰ Пак там, с. 47.

¹¹ Пак там, с. 59.

¹² Пак там, с. 119.

¹³ Пак там, с. 207.

¹⁴ Пак там, с. 177.

¹⁵ Пак там, с. 260.

лист. Подобно на баща си, Борис придобива известност с прословутата кобурготска хитрост. Ала бъдещият цар не успява да предвиди, че един ден изследователите старателно ще издирват и анализират всички факти и обстоятелства свързани с неговата историческа личност.

Напълно според Борисовите очаквания, неговият културно-образователен статус на български език не оказва влияние върху житейския му път и упражняването на владетелския „занаят“. Привилегированият му статут, който е уреден в Търновската конституция и редица закони, неутрализира неблагоприятните последици за него в личен план. Царят дори е удостоен с редица почетни и военни звания. През 1928 г. СУ „Св. Климент Охридски“ му присъжда почетната титла „доктор хонорис кауза“, заради неговите обширни, но непрофесионални познания по естествени науки. През следващите години той става почетен член на Българската академия на науките /БАН/ и почетен председател на Природонаучното дружество в София¹⁶. Цар Борис III има най-високото офицерско звание в българската армия - генерал от пехотата, без да е завършил военно училище и военна академия.

Използваните разнообразни източници разкриват нивото на писмена и говорна култура на цар на Борис III на български език и поставят научния анализ в по-широк контекст. Включените в научен оборот исторически извори разширяват документалната основа и спомагат за запълване на една празнота в изследванията посветени на третия монарх на Третата българска държава. Изнесените факти добавят нови щрихи към портрета на царя, но и напълно се вписват във вече известното за него.

WRITTEN AND SPOKEN CULTURE OF TSAR BORIS III IN BULGARIAN LANGUAGE

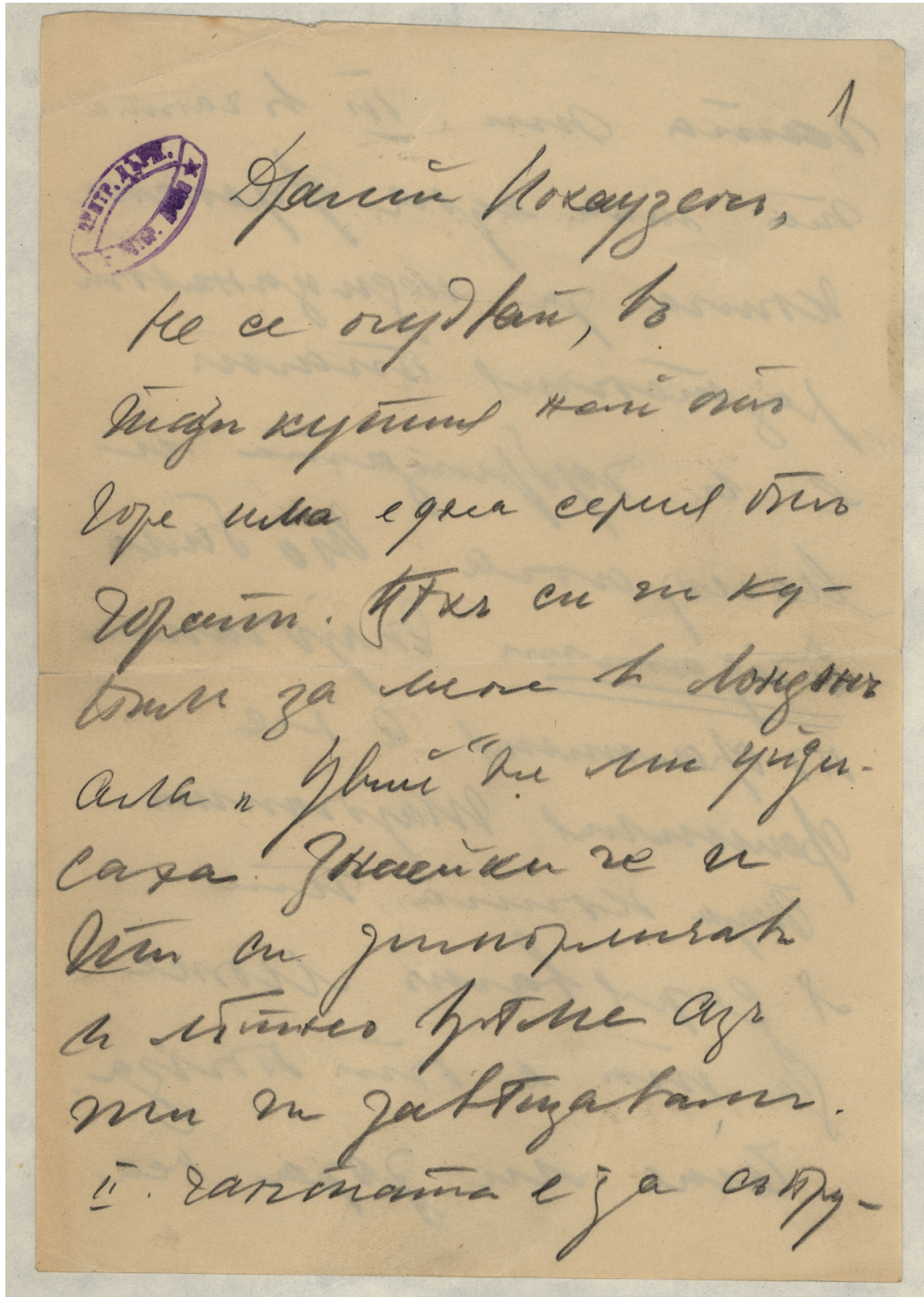
(SUMMARY)

Kostadin Ivanov - PhD

The article comments on the written and spoken culture of Tsar Boris III in Bulgarian language. The king speaks well the official language of Bulgaria, but with a clear accent and spelling mistakes in individual words. A hand written letter by the tsar is attached to the publication. A characteristic feature of the king's spelling is the abundance of syntactic, spelling and punctuation errors when writing an elementary text!

¹⁶ Даскалов, Д. Цит. съч., с. 151.

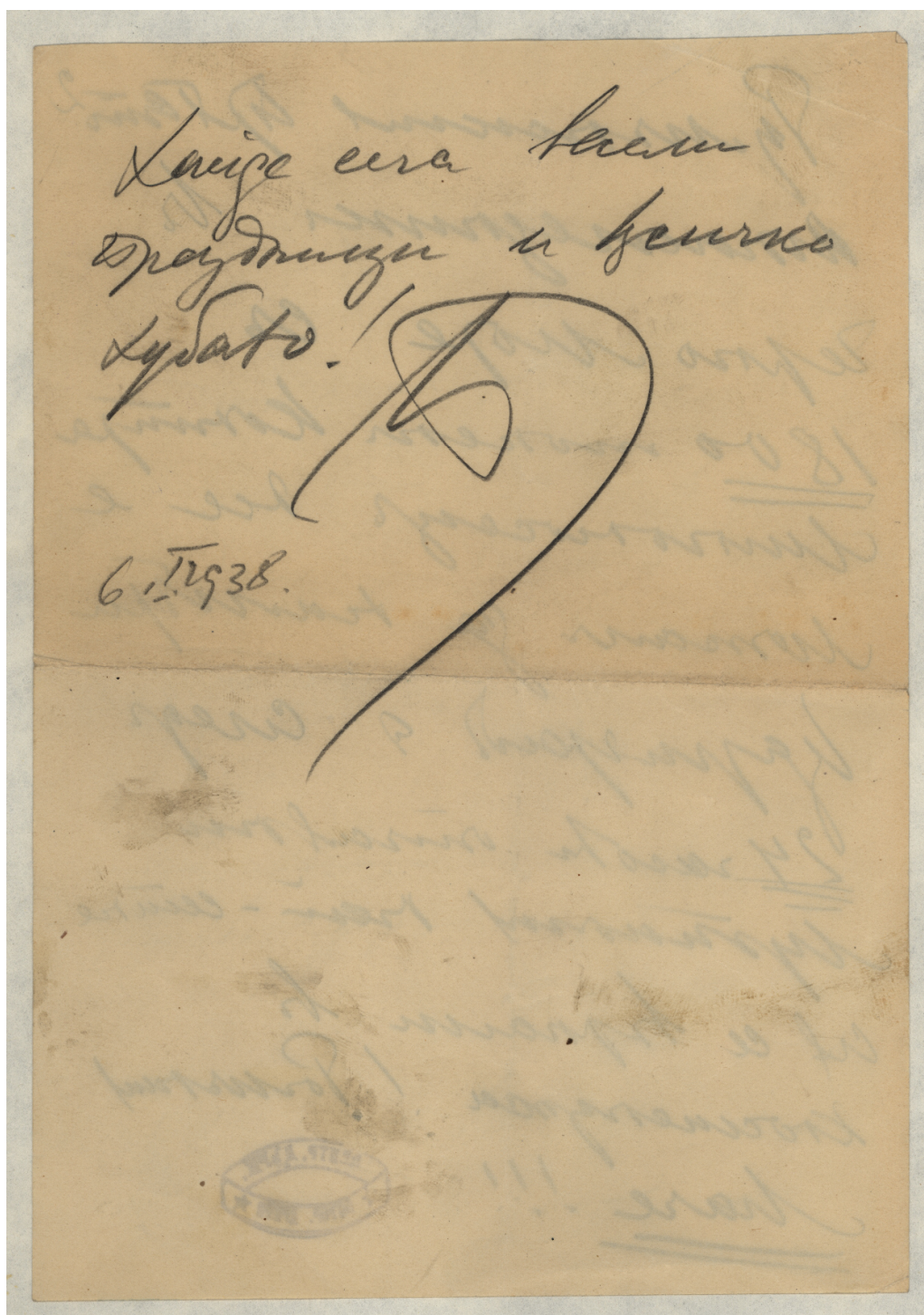
Приложение:

Vama mi. in h rama
 tua una egra frenica
 kura za neuznatom
 razmerom stana
 e u yubuzama u
 kaurora. to su
origanum majoranum
 to parum a se
 parum majoranum.
 Ma kura tu
 i parum uone
 la mi e om toga.
 sine su zora vea

Приморский Апостол²
Андреевский в
Деревню Море со
1800 монет Копейка
Андреевский все е
Морские же транспорт
Запрещено а сего
24 расоты отдалом
Андреевский при - естаре.
сиде транспорт в
Космическая / Портланд
Море !!!

Източник: ЦДА, ф. 389 К, оп. 1, а. е. 16, л. 1-2.